

ИЛМ – САМАРАНОКТАРИН СОҲАИ ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ ЧОМЕАИ МУОСИР**А.А. Абдурасулов**

Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ,

Дар мақола мухтавои мухтасари маърузаи дархостӣ дар конфронси анъанавии байналмилалӣ илмӣ-амалии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ – “Илм - асоси рушди инноватсионӣ” нисбати таснифи номи конфронс дар ҷаласаи ифтитоҳӣ, оварда шудааст. Оид ба мақоми илм дар рушди ҷомеаи муосир, аз ҷумла дар ташаккули фаъолияти иқтисодии он, иброи назар карда шуда, ба нақши илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ дар рушди фаъолияти иқтисодии истеҳсоли ҷомеа диққати бештар дода шудааст. Дар бораи ба соҳаи мустақилу самараноки фаъолияти иқтисодии ҷомеаи муосир табдил ёфта истодани илм чанд мулоҳиза баён карда шуда, зарурату имконияти дар таъба ба илм амалӣ намудани ҳадафҳои стратегии Тоҷикистон баррасӣ шудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, иқтисодиёт, илм, қувваҳои истеҳсолкунанда, воситаи истеҳсолот, автоматика, зеҳни сунъӣ.

НАУКА – ЭФФЕКТИВНАЯ ОТРАСЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА**А.А. Абдурасулов**

В статье приведено краткое содержание подготовленного по запросу выступление на Международной научно-практической конференции Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими” Наука – основа инновационного развития”, относительно комментарии названия конференции. Большое внимание обращено на роль науки в развитии современного общества, особенно в развитии её экономической деятельности. Приведены предположения относительно превращения науки в самостоятельную эффективную отрасль экономики современного общества. Отмечена необходимость и возможность широкого использования достижения науки для реализации стратегических целей Таджикистана.

Ключевые слова: культура, экономика, наука, производительные силы, способы производства, автоматизация, искусственный интеллект.

SCIENCE IS AN EFFECTIVE BRANCH OF ECONOMIC ACTIVITY IN MODERN SOCIETY**A.A. Abdurasulov**

The article contains a summary prepared by the direction of the organizing committee of the traditional International Scientific and Practical Conference of the Tajik Technical University named after Academician M.S. Osimi” Science is the basis of innovative development”, regarding the commentary of the conference title. Much attention is paid to the role of science in the development of modern society, especially in the development of its economic activities. The article presents assumptions about the transformation of science into an independent and effective branch of the economy in modern society. It highlights the need for widespread use of scientific achievements to achieve Tajikistan's strategic goals.

Keywords: culture, economy, science, productive forces, methods of production, automation, artificial intelligence

Пешгуфтор¹. Тибқи ақидаи мутахассисону коршиносон илму таълим системаҳои глобалии кушоду динамикӣ буда, рушду такомули онҳо аз ҳазорҳо омилҳои тасодуфию идорашаванда вобаста мебошад. Ҳама гуна ҳамоиши омавӣ дар ин ҷабҳа ба инкишофи мақсадноки ин манзумаи мураккаб тақону суръати тоза мебахшад. Имрӯза 10-умин конфронси Байналмилалӣ илмӣ-амалӣ – “Илм - асоси рушди инноватсионӣ” ҳам, чун қатраи равшан ба шӯълаи гулхани илму дониш дар ҷумҳурӣ алангаи тоза хоҳад бахшид. Ман ҳам ба конфронс илмӣ апрелӣ, ки аллакай ба ҳукми анъана даромадааст маводеро аз соҳаи тадқиқотҳои илмиамон пешниҳод намудаам. Лекин, дар ин маъруза бо дастури Кумитаи тадорукоти конфронс, дар партави амалӣ намудани мухтавои барномаи давлатии “Бистсолаи солаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” ва тафсири шиори конфронс “Илм - асоси рушди инноватсионӣ”, нисбати мақоми илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ дар рушди иқтисодиёти истеҳсолоти ҷомеаи муосир чанд мулоҳизаро иброз намуданиам.

Ҳадафи асосии ин мақола, ба мардуми ҷумҳурӣ, ба ҷавонон тавсиф намудани баъзе имкониятҳои тезтару боэътимод расидан ба ҳадафҳои иқтисодии иҷтимоии ҷумҳурӣ тавассути таъба ба илму истифодаи мақсадноку самараноки дастовардҳои он, мебошад. Ман дар соҳаи мақоми илм дар

¹Чанде пеш аз баргузориши конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ – “Илм - асоси рушди инноватсионӣ” дар соли 2025, тибқи дастури кумитаи тадорукот, нисбати мухтавои номи конфронс ва робитаи илму рушди ҷомеа ахбороте пешниҳод намуда будам. Баъди шунидани ахборот дар ҷаласаи ифтитоҳии конфронс, якчанд иштирокчиёни ҷаласа тавсия доданд, ки ахбори мазкурро бо баъзе таҳриру иловаҳо ҳамчун мақола пешниҳод намоям.

рушди ҷомеа ҳамеша тадқиқотчӣ нею тарғиботчӣ будам. Бинобар ин маълумотҳои дар мақола овардашударо натиҷаи тадқиқотҳои илмии академӣ нею, нуқтаи назари шахсӣ меҳисобам.

Робитаи илм бо шоҳаҳои дигари фаъолияти ҷомеа. Тибқи ақидаҳои илмии ҳозиразамон [1], фаъолияти ҷомеаи муосирро шартан ба се қисм - ба фаъолияти иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавӣ ҷудо кардан мумкин аст². Дар мувофиқа бо ин тақсимот, фарҳанги ҷомеаи инсониро, ки ҳамчун ифодакунандаи дараҷаи дастовардҳои ҷомеа дар ҳамаи самтҳои фаъолиятҳо, дар марҳилаи муайяни таърихӣ маънидод карда мешавад, ба се қисм - ба фарҳанги иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавӣ ҷудо менамоянд³. Ба фарҳанги иқтисодӣ тамоми маводу маснуоти аз тарафи инсон сохта шуда, ба фарҳанги сиёсӣ ҳама гуна муносибатҳои дар ҷомеаи инсонӣ барқароршуда, ба фарҳанги маънавӣ бошад ҳамаи шаклҳои фаъолияти эҷодии инсон, мансуб доништа мешаванд. Ба ақидаи мутахассисону коршиносон мақоми фарҳанги иқтисодӣ дар фаъолияти ҷомеа болотару муайянкунанда мебошад.

Мақсад аз овардаҳои боло даъвои фарҳангшиносӣ набуда, нишон додани мақоми илм ҳамчун як ҷузъи махсуси фарҳанги маънавӣ дар рушди дигар самтҳои фаъолияти инсон, асосан дар рушди фаъолияти иқтисодии он, мебошад. Илм дар баробари адабиёт, санъат, дин, ахлоқ, фалсафа ба фарҳанги маънавӣ мансуб доништа шавад ҳам, ҳамчун шакли махсуси шууру тафаккури ҷамъиятӣ ба дигар шаклҳои фаъолияти ҷомеа робитаю таъсири бештар дошта, мақоми роҳнаморо зоҳир менамояд. Қонунҳои илм, ки дар асоси омӯзиши таҷрибавию мушоҳидаи бевоситаи рӯйдодҳои табиату ҷамъият ва таҳлили мантиқию математикии робитаи байни онҳо таҳия карда мешаванд, нисбатан объективӣ буда, рӯйдодҳои табиату ҷамъиятро воқеӣ ифода менамоянд. Донишҳои илмӣ нисбатан устувор буда, ба инсоният бештару дертар хизмат мекунанд [2, 3].

Масалан, геометрияи Евклид, теоремаи Пифагор, қонуни Архимед зиёда аз ду ҳазор сол пеш кашф шуда бошанд ҳам, то имрӯз васеъ истифода карда мешаванд. Ҳол он ки дар ин давра чандин маротиба сохторҳои давлатию сиёсӣ, ақидаҳои динию мазҳабӣ, форматсияҳои ҷамъиятии иқтисодӣ дигар шудаанд. Қонунҳои илмӣ қариб, ки рад ва инкор намешаванд, бо рушди ҷомеа ва васеъ шудани донишҳои инсонӣ такмил дода пурра карда мешаванд.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки бо рушди ҷомеа ва васеъшавии донишҳои инсонӣ, донишҳои илмӣ ҳам васеъ шуда, дар фаъолияти як олим ё як гуруҳи олимони фаро гирифтани ҳамаи соҳаҳои он имконнопазир мегардад. Бинобар ин дар соҳаи илм ҳам, шартан, аз рӯи зарурат, масъалаи ба қисмҳо ҷудо намудани донишҳои илмӣ ба миён меояд. Дар адабиётҳои мавҷуда, чандин шаклҳои меъёрҳои гуруҳбандӣ ва ба қисмҳо ҷудокунии донишҳои илмӣ оварда шудаанд. Мо дар ин ҷо, асосан ба тақсимои умумитару васеъ истифодашавандаи илм ба ду қисм - ба илмҳои ҷомеашиносӣ-гуманитарӣ ва табиатшиносӣ-техникӣ [3] таъя мекунем. Қисмати аввали ин тақсимот омӯзиши қонуниятҳои дар ҷомеа амалкунанда ва қисмати дуюми он омӯзиши қонуниятҳои табиату техникиро дар бар мегиранд. Минбаъд дар мақола илм гуфта асосан илмҳои табиатшиносӣ - техникиро дар назар медорем.

Аслан ҳамаи ҷузъҳои фарҳанги инсонӣ бо ҳам алоқаманданд. Баъзан ба қадом соҳаи алоҳидаи фарҳанги умумиинсонӣ мансуб дониستاني ин ё он натиҷаи фаъолияти ҷомеа мушкил мешавад. Масалан, китобхона ё театрро саҳеҳ ба фаҳанги иқтисодӣ ё ба фарҳанги маънавӣ мансуб донистан душвор аст. Дар баъзе мавридҳо ҳама ба илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ ё ҷомеашиносӣ-гуманитарӣ мутаалиқ шуморидани ин ё он натиҷа ё рӯйдод, душвор мегардад.

Барои таъмини рушди устувори ҷомеа тамоми донишҳои илмии инсонӣ саҳми калону ба худ хосро доранд. Аз ҷумла, илмҳои ҷомеашиносӣ-гуманитарӣ ҳам, дар инкишофи фаъолияти иқтисодии ҷомеа саҳми калон дошта метавонад. Боре, тавассути телевизион дар бораи яке аз корхонаҳои калони автомобилбарории Япония маълумот дода, нишон доданд, ки тартибу муносибати низомномавии кории коргарон то ба дараҷаи ҷаҳонбинию эътиқодии шахсии онҳо табдил ёфта, дар боло бардоштани самаранокии фаъолияти корхона таъсири калон расонидааст.

Илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ ҳам, ҳамчун ҷузъи таркибии фарҳанги умумиинсонӣ, на танҳо ба фаъолияти иқтисодии ҷомеа, инчунин бо дигар шоҳаҳои фарҳанги он низ, робитаю таъсири тарафайн доранд [7-8].

² Ҳама гуна тақсимот нисбӣ, шартӣ ва аз ноилоҷӣ буда, барои сода намуда фаҳмидану фаҳмонидан амалӣ карда мешавад. Дар асл ҳамаи ҷабҳаҳои фаъолияти ҷомеа дар шахсияти инсон ва муҳити атрофи он пайвастаю яклухт мебошад. (А.А.).

³ Мутахассисон зиёда аз 3000 таърифҳои гуногуни фарҳанг (культура) – ро ёдовар мешаванд. Дар бисёре аз маъхазҳои интернет қисматҳои фарҳанг истеҳсолӣ, ҷамъиятӣ ва маънавӣ (производственная, общественная и духовная культура) номбар шудаанд.

Ҳарчанд, ки аз рӯи мундариҷаашон илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ сиёсӣ идеологӣ нестанд, натиҷаҳои онҳо дар сиёсат, махсусан дар муносибатҳои байни давлатҳою кишварҳо васеъ истифода карда мешаванд. Дар ҳар гуна муносибат тарафҳои иштироккунанда кӯшиш менамояд, ки нисбати тарафҳои дигар афзалият дошта бошаду аз ин афзалият дар муносибатҳо манфиати бештарро соҳиб шавад. Дар шароити ҳозира баръало мушоҳида кардан мумкин аст, ки давлату кишварҳое, ки дорои дастовардҳои нави илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ (яроқу аслиҳаи ҳаставӣ, ракетаю дигар воситаҳои кайҳонӣ, технологияҳои замонавӣ ва ғайраҳо) мебошанд, дар муносибатҳои байнидавлатӣ афзалияти бештарро соҳибанд. Дар навбати худ муносибати илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ бо сиёсат тарафайн буда, сиёсати дурӯсти чомае нисбаташон ба рушди онҳо мусоидат менамояд.

Аз робитаи илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ бо шохаҳои фарҳанги маънавӣ (дин, ахлоқ, санъат, адабиёт), низ мисолҳои зиёдеро овардан мумкин аст. Аммо, дар чаҳорҷубаи мақсади асосии мақола ба муносибати илмҳои табиатшиносӣю техникӣ ва фаъолияти иқтисодӣ-истеҳсолии чомае каме бештар тавақуф менамоем.

Дар илми ҳозиразамон фаъолияти иқтисодӣ ҳам аз ду қисм - аз муносибатҳои истеҳсолӣ ва қувваҳои истеҳсолкунанда иборат ҳисобида мешавад. Муносибатҳои истеҳсолӣ асосан тавассути илмҳои чомаашиносӣ- гуманитарӣ омӯхта мешаванд. Аз ин лиҳоз дар ин ҷо робита ва таъсири байниҳамдигарии илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ ва иқтисодиётро асосан тавассути муносибати ин илмҳо бо қувваҳои истеҳсолкунанда дида мебароем.

Қувваҳои истеҳсолкунанда низ, дар навбати худ аз ду қисм - аз коргар (қувваи корӣ) ва аз воситаҳои истеҳсолот (олоти меҳнат) иборат доништа мешавад. Боз як бори дигар, хотиррасон менамоем, ки овардани схемаи содаи сохтору муносибатҳои илму иқтисодиёт дар инҷо ба мақсади таҳлили илмии муносибатҳои истеҳсолию қувваҳои истеҳсолкунанда дар чомае, ки дар назарияи иқтисоди муосир ҳамаҷониба таҳқиқ карда мешаванд набуда, нишон додани мақоми илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ дар рушди фаъолияти иқтисодию истеҳсолии чомае мебошад.

Табдили илм ба соҳаи самаранокӣ иқтисодиёт. То солҳои 50-уми асри гузашта олимону коршиносон [4] мегуфтанд, ки илм ба истеҳсолот, асосан тавассути такмили олоти меҳнат - воситаҳои истеҳсолот таъсир мерасонад. Олоти меҳнатро такмил дода, илм самаранокӣи кори коргар ва дар маҷмӯъ самаранокӣи истеҳсолотро боло мебардорад. Масалан, агар истеҳсолот зироаткорӣ бошад, олоти меҳнати коргари шудгоркунандаро аз бел ба трактори пурқувват, ки маҳсули илмҳои табиатшиносӣ – техникӣ мебошад иваз намуда, самаранокӣи кори ин коргар ва дар натиҷа суръати шудгори заминро садҳо маротиба зиёд намудан мумкин аст.

Дар нимаи дууми асри гузашта бо сабаби рушди илму техника ва истифодаи васеи воситаҳои автоматикунонидашудаю роботҳо, дар аксари хатҳои истеҳсолӣ коргарон ба автоматҳо иваз карда шуданд. Яъне илм (табиатшиносӣ-техникӣ) қувваи корӣ - коргарро ҳам иваз намуда, бевосита ба қувваи истеҳсолкунанда табдил ёфтани гирифт. Мундариҷа ва сифати раванди истеҳсолот дигар шуда, маънои “коргар” мазмунан дигар шуд. Муайян кардани ба қадом шохаи иқтисодиёт - ба муносибатҳои истеҳсолӣ ё қувваҳои истеҳсолкунанда мутаалиқ будани коргареро, ки худаш истеҳсол накарда ба воситаи мошинҳои электронӣ маҷмааи роботҳоро идора мекунад, мушкил гашт. Дар раванди рушди иқтисодиёти ҷамъиятӣ саҳми истеҳсолоти илмталабу ба илм таъякунанда зиёд шуда, табдилёбии илм ба соҳаи муҳими иқтисодиёт оғоз ёфт.

Олимони соҳа нишон додаанд, ки масъалаи бевосита ба қувваи истеҳсолкунанда табдил ёфтани илм ҳануз аз тарафи К. Маркс асоснок нишон дода шуда буд [5]. Ин раванд аз давраи дар мануфактураҳо (корхонаҳои бо истифодаи қувваи даст коркунанда) истифода намудани дастгоҳу мошинҳои худкор оғоз ёфта, то имрӯз идома дорад.

Дар самти табдилёбии илм ба қувваи истеҳсолкунанда ва соҳаи самаранокӣ истеҳсолот дар минтақаҳои дигари ҷаҳон ман маълумоти камтар доштам ва асосан аз маълумотҳои таи солҳои 70-80 уми асри гузашта дар СССР дастра шуда истифода намудам. Тибқи ин маълумотҳо дар ҳамон давра як рубли ба илм гузошта шуда аз 1 рубли ба соҳаи истеҳсолоти пешрави СССР - маҷмааи саноати ҳарбӣ гузошташуда дида, самараноктар будааст. Дар қарори яке пленумҳои Кумитаи марказии КПСС дарҷ шуда буд, ки як рубли ба академияи илмҳои Белорусия ва Украина гузошта шуда, 5 - 10 рубл даромад овардааст. Директори институти гидродинамикаи шӯъбаи Сибирии АФ СССР дар ҳамон давра қайд намуда буд, ки татбиқи яке аз кашфиётҳои институт (тариқи зарбаи мавҷӣ дӯхтани бадан ва қаноти самолётҳо дар корхонаҳои истеҳсоли самолётҳои авиатсияи шаҳрвандӣ), дар давоми 6-7 сол, тамоми хароҷоти барои сохтани Шаҳраки академия дар Новосибирск сарфшударо барзиёд баргардондааст. Чунин мисолҳо хеле зиёд буданд.

Дар баробари ин, ақидаҳое ҳам ҷой доштанд, ки гуё истифодаи натиҷаҳои илму такмили воситаҳои истеҳсолот, ҷойҳои кориро ихтисор ва ба кор таъминкунии коргаронро душвор мегардонад

[6]. Ин ақида шаклан дурӯст аст, лекин дар ин ҷо айб дар илм набуда, дар сохтори иқтисодию сиёсии дар ҷомеа амалкунанда мебошад. Агар дар натиҷаи истифодаи илму технологияи пешқадам истеҳсолот самаранок шуда, ҷомеаро бо маводи зарурӣ таъмин карда метавониста бошад, шумораи коргаронро кам накарда рӯзҳои кории ҳафта ё соатҳои кории рӯзро кам карда, ҷойҳои кориро нигоҳ доштан мумкин аст. Дар чунин ҳолат вақти холии одамон зиёд ва барои рушди шахсияшон имкониятҳои бештар пайдо мешавад. Ҳоло дар баъзе кишварҳои пешрафта масъалаи гузаштан ба ҳафтаи кории 4-рӯза ё рӯзи кории 6-соата муҳокима ва амалӣ шуда истодааст⁴.

Тавассути дастовардҳои илм боло бардоштани самаранокии истеҳсолоту иқтисодиёт ақидаи нав набуда, дар шаклҳои барои замонашон мувофиқ, дар давлату кишварҳои гуногуни олам тибқи шароиту имкониятҳои баррасӣ ва амалӣ карда шудаанд. Имрӯзҳо, дар асри 21 соҳаҳои нави илму технология рӯи кор омада, босуръат ба фаъолияти иқтисодию истеҳсолии ҷомеа ворид шуда истодаанд, ки сифату самаранокии истеҳсолотро кулан дигар карда метавонанд. Истифодаи наномаводҳо ва нанотехнология андозаи таҷҳизотҳои истеҳсолшавандаро ба тартиб хурд ва хосиятҳои истеҳсолоти онҳоро ба маротиб баланд мебардорад. Ҳоло масъалаҳои рақамикунонии иқтисодиёт ва зеҳникунонии технологияи идоракунӣ ба масъалаи мубрами рӯз табдил ёфта, таҳкурсии сифатан нави фаъолияти иқтисодии ҷомеаро гузошта истодааст.

Дар ҳамин раванд якҷанд ҷумларо аз маърузаи собиқ Президенти ИМА Борак Обама дар маҷлиси солони Академияи илмҳои ИМА 27 апрели соли 2009 бо номи “Илм имрӯз аз ҳарвақта дида заруртар аст”, овардан шояд ҷолиб бошад:

- “Президент Авраам Линколн дар шароите, ки ҳануз буду набуди Федератсия маълум набуд, қарори таъсиси Академияи илмҳо имзо намуда, аҳамияти онро аз аҳамияти роҳи оҳани шарқу ғарб камтар намендонист. Ў мегуфт: - “Мо ба гулхани эҷодии пайғамбарони илм рағани ҳавасмандии иқтисодӣ рехта ба натиҷаҳои наву ғайриодовар соҳиб хоҳем шуд”.

- “Имрӯзҳо дар озмунҳои фаннӣ аз математикаю физика мақоми пасти гирифтани ҷавобони ИМА хатар ба рушди ИМА мебошад”.

- “ он рӯз дер нест, ки бо панелҳои офтобӣ ҳамчун ранг деворҳо молида энергия ҳосил кунем.”

Ин нуктаҳо бо он мақсад овардем, ки дар давлатдории ИМА аз оғоз ба мақоми илм дар рушди мамлакат диққати ҷиддӣ дода мешуд. Ҳато саҳми сатҳи дониши хонандагон дар ин ҷода масъалаи муҳим ҳисобида мешуд. Дар иқтисоди охир васеъ будани имкониятҳои илми муосир таъкид шудааст.

Оид ба муносибати илму иқтисодиёт дар Тоҷикистон. Ба фикри ман аҳамияти тавассути илм боло бардоштани иқтисодию сиёсии кишвар барои давлатҳои хурду имкониятҳои камтари табию иқтисодӣ дошта боз ҳам бештар аст. Ин муҳтаво дар тамоми суҳбатиҳои Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваستا таъкид карда мешавад. Таҳия ва қабули ҳадафҳои стратегии рушди иқтисодии Тоҷикистон, эълони соли 2010 соли рушди маориф фарҳанги техникӣ, қабули барномаи давлатии “Бистсолаи рушд ва омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” мисоле аз чунин чорабиниҳо бо дастури Ҷаноби Оли мебошанд.

Илм, махсусан донишҳои илмии табиатшиносӣ-техникӣ байналмилалӣ умуимсонӣ буда, соҳиб, миллат, наҷот ва дину мазҳаб надоранд. Барои ҳамаи нафароне, ки онҳоро медонанд оқилона истифода менамояд, якхелаю содиқона хизмат менамоянд. Қонунҳои Нютон, ки дар Англия кашф шудаанд дар Тоҷикистон ҳам ҳамон гуна истифода шуда метавонанд. Бузургони мо ҳам гуфтаанд, ки:

Мардумони бохирад, дар ҳар замон,

Илму донишро бо ҳар гуна забон.

Гирд карданду гиромӣ доштанд

То ба каф андар ҳаме бигзоштанд...

Албата баъзе соҳаҳои илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ мураккабу гаронарзиш буда, барои машғул шудан ба онҳо иқтисодиёти на ҳар гуна давлат имкон медиҳад. Масалан, ба роҳ мондани тадқиқот дар соҳаҳои энергетикаи ҳаставӣ, космонавтика ва ғайраҳо, ки иқтисодиёти пурқуввату маблағгузори калонро талаб менамоянд, алҳол барои якҷанд кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон дастрас мебошад. Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки таъсири иқтисодиёт ҳам ба илмҳои табиатшиносӣ-техникӣ калон аст.

⁴Лекин, як нуктаро шояд таъкид намудан зарур бошад. Илм ва махсусан илмҳои табиатшиносӣ - техникӣ бояд гумани ва идорашаванда бошанд. Ҳоло имкониятҳои таъсири иқтисодиёти илмӣ-техникии инсоният ба табиат ба таъсири ҳодисаҳои геологӣ кайҳонӣ баробар шуда истодааст. Истифодаи нодуруст ё идорашавандаи онҳо ба ҳастии худ инсон дар рӯи Замин таҳдид менамояд.

Иқтисодиёти пурқувват илмро бо таҷҳизоту маводҳои зарурӣ таъмин намуда ба пешрафти он мусоидат менамояд.

Имрӯзо, барои ҷумҳурии кучаки мо, ки дар уқёнуси пур аз туфону туғёни ҷаҳони муосир киштии умеду орзӯҳои хешро ҷониби соҳилҳои баланди тамаддуни ҷаҳонӣ равона намудааст, чашм сӯйи гулхани илм андухта, таъба ба бодбони хираду дониш намуда ба соҳили мақсуд расидан осонтару имконпазиртар аст. Барои ин яку якбора ба ҳалли масъалаҳои глобалии илми ҷаҳонӣ машғул шудан шарт нест. Таҷрибаҳои ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки тавассути рушди илму технологияи дастрас ҳам сатҳи зиндагию иқтисодиёти кишварро боло бардоштан мумкин аст. Дар амалӣ намудани ин ҳадаф пеш аз ҳама фаъолияти мақсадноки тамоми ҷомеа, худшиносию донишмандии ҳар фарди ҷумҳурӣ зарур аст. Ба имкониятҳои зеҳнии худ бовар намуда, дастовардҳои илми ҷаҳониро омӯхта, захираю имкониятҳои табию техникий мавҷударо шинохтаю самаранок истифода намуда, сатҳи зиндагию баланд ва рушди устувори иқтисодиёти ҷумҳуриро таъмин намудан мумкин аст. Барои тақвияти ин гуфтаҳо чанд ҷумларо аз Паёми имсолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ -Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии кишвар меоварем: - “Асри 21 – асри пешрафти илму техника ва технологияҳо мебошад. Мо дида истодаем, ки давлатҳои мутамаддину тараққикардаи дунё ба чӣ дастовардҳо ноил шуда истодаанд. Имрӯз онҳо аз офтоб барқ истеҳсол мекунанд. Агар мо хоҳем, ки давлати пешрафта, Ватани обод ва зиндагии осуда дошта бошем, бояд кӯшиш кунем, ки фарзандонамон соҳиби саводу дониш ва касбу ҳунар шаванд”.

Дар ҳақиқат барои амалӣ намудани ҳадафҳои зикршуда фарзандони моро лозим аст, ки донишманду соҳибкасб, омӯзандаю эҷодкор бошанд, илму таҷрибаи кишварҳои пешрафтaro омӯзанд, барои боло бардоштани сатҳи зиндагии худу ободии кишвар ва мақоми давлаташон дар ҷаҳон истифода намоанд⁵. Дар ин ҷода ягон кори саҳл нест. Аввалан ба имкониятҳои ақлонию зеҳнии худ боварӣ дошта, ҳамарӯза, ҳар соату ҳар дақиқаро тақдирсозу ҳалкунанда ҳисобида, дар пайи омӯзиши илму дониш будан мебояд. Тибқи насихати Низомии Ганҷавӣ

Дониш талабу бузурги омӯз

То беҳ нигарад рӯзат аз рӯз.

Мекуш то ҳар варақ хонӣ

То маънои он тамом донӣ.

амал намояд.

Дар Тоҷикистони биҳиштосой мо барои бо истифода аз дастовардҳои илму технология боло бардоштани сатҳи зиндагии мардум ва мақоми иқтисодию сиёсии кишварамон дар арсаи ҷаҳон, захираю имкониятҳои зарурии табию ақлонӣ мавҷуданд. Аввалан Тоҷикистон дорои захираи калони гидроэнергетикӣ мебошад, ки ҳанӯз 5% - и он ҳам истифода нашудааст. Зиёда аз 300 рӯзи ҷумҳурии мо офтобӣ буда, имкониятҳои ниҳоят калони истифодаи энергияи офтоб дастрас аст. Дигар манбаҳои маълуму маъмули энергия низ, кам нестанд.

Захираҳои бойи табиӣ зеризаминӣ, масолеҳу сангҳои оришию сохтмонӣ, металлҳои нодиру ранга ва дигар канданиҳои фойданок афзунанд. Фақат мардуми худшиносу донишманд мебояд, ки ин имкониятҳои табию техникийро омӯхта, мақсадноку самаранок истифода намояд ва сатҳи зиндагии худу мақоми давлаташро боло бардорад.

⁵ Соли 1976 дар дараи варзоб, дар лагери пионерии “Чайка” Мактаби тобистона физикҳо, математикҳо ва химикҳои ҷавони Ҷумҳурӣ мегузашт. Дар он зиёда аз 200 нафар хонандагони беҳтарин аз ноҳияҳо иштирокчиёни даврӣ ҷумҳуриявии олимпиадаҳо аз физика, математика ва химия ҳам дарс мехонданду ва ҳам истироҳат мекарданд. Ровие аз радиои умумииттифоқии “Маяк” гуфт, ки Норвегия кишвари саҳтқлим буда ба боигарии асосиаш кӯҳҳои барфпӯш-захираи бойи гидроэнергетикӣ мебошад. Мардуми боҳунар дорад ва саноати энергияталабро рушд дода зиёда аз 20 сол сатҳи зиндагии мардумашро дар ҷаҳон дар ҷойҳои аввал нигоҳ доштааст. Ман дар чамъомад ба бачаҳо мурочиат карда гуфтам, ки захираҳои гидроэнергетикии Тоҷикистон баробари Норвегия асту иқлимаш биҳиштосо. Фақат мардуми боҳунар лозим аст, ки онҳоро самаранок истифода намуда, сатҳи зиндагию мақоми кишварамонро дар арсаи ҷаҳон боло бардорад. Ана ҳамон мардуми боҳунарро бояд шумо ҷавонони болаёқати ҷумҳурӣ таъсис диҳед. Ҳоло ҳам дар ҳошияи ин мақола дар партави амалӣ намудани барномаи “Бистсолаи рушди омӯзиши илмҳои табиатшиносии, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” ҷавонони кишварамонро ба иҷрои ҳамин мурочиат даъват менамоям

Саҳми муассисаҳои илмию таҳсилотӣ, аз ҷумла Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ низ, дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти кишвар тавассути таъя ба илму технологияи ҳозиразамон назаррасу арзанда буда метавонад. Барои ин ҳуди муассисаҳои таҳсилотиро зарур аст, ки ҳар чи бештар тазтар масъалаи ба талаботи иқтисодии ҷумҳурӣ, ба имконияти табию самтҳои афзалиятноки истеҳсолот мувофиқ кунонидани стандарту барномаҳои таълимӣ, мундариҷа ва мақсади корҳои илмӣ, сатҳу сифати омодакунии мутахассисони касбино ба назардошти дастовардҳои илму технологияи ҷаҳонӣ, ба роҳ монанд. Таърих гувоҳ аст, ки аҷдодони мо аз азал илмофару тамаддунсоз буданд ва имрӯзҳо ҳам мардуми шарифи Тоҷикистон дар ин ҷода мақому манзалати сазовори худро ёфта метавонад.

Муқаррир: Шарофов Э.У. — и.в. дотсент., кафедраи «Фанҳои ҷомеашиносӣ» ДТТТ ба номи академик М.С. Осимӣ

Адабиёт

1. Большая советская энциклопедия. в 30-ти т. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия. - 1969 - 1986.
2. Анвари Абдурасул, Файзи Нормурод. Концепсияҳои табиатшиносии муосир. – Душанбе, ТГПУ им. К. Джурасва. – 2002. – 163 с.
3. Горелов А.А. Концепции современного естествознания. / А.А. Горелов. – М.: “Центр”. - 2000. – 210 с.
4. Акилов М. Наука как непосредственная производительная сила современности. <https://urfu.su/phd/philosophy/technical/question-22>
5. Васильчук Ю.А. Диалектика производительных сил. Киев. - Знания. – 1971. - 112с.
6. Борьба между рабочим и машиной. К. Маркс. Капитал том1. Studfile.net>preview/3566188/page:59.
7. Ерхонзода, О.Е. Технологияҳои рақамӣ таърихи, рӯйдодҳо ва инноватсияҳо / О.Е. Ерхонзода // Паёми политехники Бахши: Техника ва ҷомеа. – 2025. – №. 2(10). – Р. 22-24. – EDN LBYFXJ.
8. Юнусов, Ф. М. Андешаҳои Абурайҳони Берунӣ доир ба солу рӯзи нав ва асосҳои илми муқаррарнамудаи ӯ (бардошт аз “Осор-ул-боқия”-и Абурайҳон Берунӣ) / Ф. М. Юнусов, А. А. Рачабов // Паёми политехники Бахши: Техника ва ҷомеа. – 2024. – №. 2(6). – Р. 19-23. – EDN SLQWPO.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ-СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОР-INFORMATION ABOUT AUTHOR

TJ	RU	EN
Абдурасулов Анвар Абдурасулович	Абдурасулов Анвар Абдурасулович	Abdurasulov Anvar Abdurasulovich
н.и.ф.-м., дотсент	к.ф.-м.н., доцент	candidate of Physical and Mathematical Sciences, associate Professor
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ	Таджикский технический университет имени академика М.С. Осими	Tajik technical university named after academician M.S. Osimi
E-mail: anvary@ttu.tj		